

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ ОЛІГАРХІЧНОЇ ЕЛІТИ НА ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС У ДЕРЖАВІ

У статті зроблена спроба аналізу взаємовідносин політико-економічних груп і політичних партій в Україні. Виділяються основні причини перетворення політичних партій в інструмент приходу олігархічної еліти до влади.

Ключові слова: олігархічна еліта, політична партія, політико-економічні групи.

Політична система України перебуває у стані реформування. Суб'єкти цієї системи шукають найбільш оптимальні та компромісні варіанти розподілу ролей і повноважень, механізми взаємодії. Однією з характерних особливостей цього процесу є тенденція до посилення ролі політичних партій. Закон України „Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року та запровадження пропорційної системи виборів до парламенту і місцевих рад створили достатні передумови для посилення ролі партій у формуванні політичної еліти у державі. Ніщо не заважає партіям та партійним елітам, які утворили парламентську коаліцію, самостійно визначати порядок денний суспільного розвитку. Сьогодні саме партії формують уряд та несуть політичну відповідальність за результати його діяльності перед виборцем. Але треба відзначити, що політичні партії в Україні на сьогодні – фактично перетворилися в закриті „клуби” партійної верхівки, яка самостійно вирішує, кого висувати на виборах, з ким і на яких умовах укладати політичні союзи, які питання підтримувати на голосуваннях у парламенті та місцевих радах. Багато політичних партій України до того ж створені окремими олігархічними і фінансово-промисловими групами, які безпосередньо впливають на партійне керівництво.

Дослідженням процесів впливу фінансово-промислових груп на політичні партії та проблемами взаємодії політики і бізнесу в Україні займаються українські дослідники С. Телешун, В. Пилипенко, Ю.Привалов, В. Ніколаєвський., О. Лісничук, О. Сушко, Н. Дмитренко, О. Куценко, І. Немчинов, М. Шульга, П. Валігурський.

Взаємозв'язок грошей і політики – явище, властиве політичній системі на всіх етапах становлення державності. Цей взаємозв'язок особливо посилюється з розвитком сучасної демократичної держави. Це обумовлено особливою складністю конституційного механізму демократії та її основних інститутів, таких як політичні партії і вибори, функціональна активність яких вимагає кожного разу все більше і більше витрат. Для демократичного транзиту характерна реалізація взаємозв'язку грошей і політики через окремих індивідів (шляхом прямого підкupu й інших видів політичної корупції). У сучасній демократичній правовій державі цей взаємозв'язок здійснюється через політичні партії як основні інститути політичної системи суспільства, що відіграють значну роль як в організації й здійсненні політичної влади, так і у формуванні політичної еліти країни.

У західній демократії партії є основним каналом для підйому еліт нагору. Традицією демократичних країн стало формування політичних еліт з політичних партій. Селекція політичних еліт починається усередині партій. Саме партії висувують кандидатів в законодавчі органи влади і вибирають лідерів, які змагаються за вищі виконавчі посади. Саме у політичних партіях майбутня політична еліта демонструє свої політичні і організаторські здібності. У більшості демократичних партій існують механізми, які дають змогу членам партії брати участь в обранні лідерів. В одних партіях участь у висуванні й обранні лідерів беруть лише найактивніші члени партії, в інших – існують умови для дуже широкої участі будь – кого, хто вважає за потрібне ототожнювати себе з цією партією. Треба відзначити, що на відміну від України, входження до політичної еліти з іншої елітної групи, скажімо бізнесової, є дуже нетиповим для західних суспільств. Чому ж в Україні переважає олігархічна тенденція в процесі формування політичної еліти, що

виражається в можливості бізнес-еліти перетворюватися на політичну еліту, використовуючи політичні партії в своїх цілях.

Одна з причин - наявність політико-економічних груп в Україні, які тісно пов'язані з політикою. Феномен олігархічних груп безпосередньо пов'язаний з ключовими особливостями української політичної системи, фундаментальною ознакою якої є зрощення політики та великого бізнесу. Окремі фінансово-політичні групи намагалися і зараз стараються перетворити власні уявлення на політичні рішення. Поступово бізнес-групи почали обзаводитися й власними політичними партіями. Відмінна риса української олігархії – це бажання йти в політику, займатися політикою і вести свій бізнес за допомогою політики (що зрештою призвело в Україні до перетворення політики на достатньо успішний вид бізнесу). Для бізнесменів основною турботою стало створення сприятливих умов для своєї діяльності.

Сьогодні серед бізнесменів існують два різних підходи до політичних форм модернізації суспільства [1, с.88]. Перший передбачає перехід до ринкових відносин через удосконалення демократичних представницьких інституцій, партій і масових організацій; економічну свободу, котру тлумачать як право індивіда володіти приватною власністю і самостійно діяти у сфері економіки; владу закону.

Прихильники ліберально-демократичного розвитку виступають за участь у суспільно-політичному житті і вплив на владні структури через політичні партії і систему демократичного представництва. Це дасть змогу, на їхню думку, подолати розрив між суспільством і владою, призведе до зміни складу законодавчих органів і забезпечить представникам „нової економіки” доступ до важелів управління.

Інший погляд на політичні форми переходу до ринкової економіки передбачає розвиток і вдосконалення в країні виконавчої влади. Перехід від неототалітаризму до ринку немислимий без диктатури законів і міцної авторитарної влади. Але поки що підприємці, які висловлюють готовність на практиці реалізувати ліберальну ідею суспільства і бути повноцінними політичними й економічними акторами, становлять меншість. У меншості перебувають і прихильники жорсткої диктатури. Основна маса бізнесменів стурбована долею свого підприємства під час політичної та економічної кризи у державі і готова підтримувати ту владу, яка дасть можливість працювати.

Говорячи про форми участі бізнесу в політиці, слід визнати, що в усьому світі підприємницькому корпусу вдається здійснювати вплив на політику не стільки через особисту участь у партійно-політичній діяльності, скільки за рахунок непрямих форм (лобіювання або тиск організованих груп капіталу на органи представницької та виконавчої влади). Підприємцям легше створити не політичну партію, а консолідуватись на основі спільних інтересів у рамках формальної організації. Підприємницький корпус робить спробу проводити політику в інтересах бізнесу також через створювані при державних структурах громадські фонди, що фінансуються приватним капіталом. На жаль в Україні у зв'язку із слабкою інституціоналізацією політичних партій легше створити свою політичну партію і мати важелі впливу. Тому нікого не дивує інформація, яка розповсюджується в ЗМІ, що А.Яценюк очолить новий політичний проект на гроші Р.Ахметова. Бізнес-групи в Україні почали обзаводитися власними політичними партіями і поступово владні повноваження все частіше почали використовуватися для лобіювання певних бізнес-інтересів. Напівлегальна політична корупція стала широко поширеним явищем в українській політиці.

Необхідно відзначити, що поступово в Україні складається така модель політичної поведінки, яка орієнтована на особисту участь бізнесменів в політиці. Хоча Р.Ахметов дуже рідко з'являється в залі Верховної Ради, все ж таки статус депутата припускає публічність. У лютому 2008 року тижневик „Фокус” опублікував рейтинг 130 найбагатших людей України [2]. У цьому списку опинилися 14 представників Партії Регіонів (Р.Ахметов, Б.Колесніков, брати А.Клюєви, В.Богуслаєв, В.Ландик, В.Горбаль, Л.Клімов, Г.Скударь, В.Хмельницький, А.Деркач, М.Янковський, О.Савчук, Д.Святаш), 7

представників БЮТ (К.Жеваго, Сергій і Олександр Буряки, Т.Васадзе, О. Фельдман, Н. Королівська, А.Веровський,), 2 представника НУНС (О.Слободян, Д.Жванія). Ступінь же власної замученості до суспільно-політичного процесу може бути різним. Одні підприємці (у середовищі політично активних вони становлять меншість) готові, жертвуючи своєю діяльністю у сфері бізнесу, піти у велику політику, стаючи політичними акторами. Серед підприємців таких людей, звичайно, небагато. Але саме вони стають функціонерами політичних партій. Але для більшості політично активних бізнесменів підтримка партій набуває форми співчуття. До тих, хто співчуває політичним партіям, належать ті представники бізнесу, які продовжують займатись професійною діяльністю. Вони є соціальною базою партій, підтримують їх під час виборів і забезпечують фінансову допомогу. Отже характерною рисою українських бізнесменів є їхня участь у політиці. Одні підприємці готові до особистої участі у партійно-політичній діяльності. Іншим більше імпонує впливати на політику непрямо – через лобіювання депутатів, спеціалістів-експертів, журналістів.

Нині політичним авангардом підприємництва стають представники великого бізнесу. Вони накопичили солідний капітал і готові інвестувати його у політику, аби створити кращі суспільно-політичні умови для розвитку бізнесу. Слід зазначити, що представники малого і середнього бізнесу, як правило „делегують” свої повноваження з вирішення політичних завдань великому капіталу, у якого, на їх погляд, більше засобів для впливу на існуючі в суспільстві відносини. Великий капітал може використовувати широкий набір непрямих форм політичної дії. У міру скорочення ресурсів поле політичної участі звужується. У кризові моменти як великі, так і дрібні підприємці готові включитись у політичну боротьбу. Однак на час стабілізації соціально-політичної ситуації середній підприємець повертається у сферу своєї фахової діяльності.

Становлення крупних власників, олігархів в самостійний політичний суб'єкт – складний процес. По-перше, вони утворюють суперечливу по інтересах соціальну групу. У них співпадають тільки стратегічні цілі – гарантії існування їх приватної власності, стабільна ситуація в країні, відсутність соціальних потрясінь. А в інших питаннях бізнесу вони залишаються конкурентами. По-друге, одні олігархічні групи більше наближені (іноді навіть дуже) до державного керівництва, до Президента, Адміністрації (Секретаріату) Президента, а інші – віддалені. І це обуславлює появу угруповань серед власників, з різним відношенням до влади. Різностям інтересів окремих олігархічних, фінансово-промислових груп, корпорацій примушує їх створювати різноманітні організації, у тому числі і політичні партії, які б формулювали ці інтереси, надавали їм публічно привабливу форму [3, с.30].

Після президентських виборів 2004 р. суттєво змінились розклад і розстановка бізнес-груп, спільний статус різних олігархічних груп, ступінь гарантії їхньої власності з боку держави. Такі обставини спонукали економічну еліту активізувати свою діяльність у політичному полі. Практично всі представники економічної еліти взяли участь у субсидуванні парламентської виборчої кампанії 2006 р., надаючи фінансову підтримку певним політичним партіям. Пропорційна система цих виборів призвела до того, що володарі великого капіталу втратили можливість безпосередньо висуватися кандидатами в депутати. Між великим капіталом і виборцями постали політичні партії. І ті олігархи, які своєчасно не подбали про створення власних партій, були змушені йти на пряму співпрацю з уже діючими партіями. Треба відзначити, що процес формування фінансовими групами своїх власних партій почався в 1998 році. У цьому році на політичному горизонті з'являється СДПУ (о). Ця партія – витвір „ київської сімки” великих бізнесменів від футболу, нафти та юриспруденції, що залучили до своїх лав першого президента України Л.Кравчука. Офіційним фінансовим стрижнем цієї групи став Український кредитний банк (УКБ) [4, с.16]. поступово знаходять своє „ партійне обличчя” і інші політико-економічні групи: „Трудова Україна”, Аграрна партія, Партія регіонів тощо.

Політичні інститути України, завдяки ключовій ролі політико-економічних груп у політичних відносинах, характеризуються високим ступенем зрощення влади і капіталу. Капітал присутній на всіх рівнях адміністративної вертикалі не лише через механізми лобізму (що є звичайною практикою для демократичних систем), але і через безпосередню участь представників великого бізнесу у процесах прийняття політичних рішень. За таких умов система урядування та законотворення сприймається представниками бізнесу як інструмент захисту власності і нарощення прибутку, отже, держава втрачає можливість провадити політику в інтересах більшості громадян. Після 2006 року значення партійно-політичного інструментарію стрімко зростає – він стає не просто важливою формою участі олігархічної еліти у регламентованих, публічних змаганнях за владу, а власне єдиною. Партії стають основним джерелом для політико-економічних груп в боротьбі за владу. Але необхідно відзначити, що партійні структури політико-економічних груп дуже віддалено нагадують партії у тому сенсі, в якому це поняття вживається в демократичному світі.

Здавалося б, формування та розвиток політичних партій в державі створює сприятливі умови для демократичних тенденцій в процесі формування політичної еліти в Україні. Але це в цілому правильне твердження не можна вважати універсальним. Справа в тім, що всю ту сукупність політичних партій, а на сьогоднішній день в Міністерстві юстиції України зареєстровано 161 політична партія [5], не можна розглядати як зрілу систему політичних партій. Партії, нажаль, поки ще не стали впливовою і авторитетною силою для широких мас. Вони поки що не виконують належних функцій у політичному житті суспільства. Тут можна погодитися з англійським політологом Ричардом Саквою, що зараз склалася псевдопартійна система (власне кажучи, Саква пише про Росію, але за якісними характеристиками ситуація з політичними партіями в Україні мало чим відрізняється від Росії). „Партіям, – зазначає дослідник, – не вдалося стати ні масовими об'єднаннями, що апелюють до конкретного соціального класу або до певної групи виборців, ні класичними універсальними („catch-all”) організаціями, подібними американським або західноєвропейським партіям повоєнного зразка. Замість цього почала складатися „кадрова” партійна система, орієнтована не стільки на виконання типових функцій посередника між державою і громадянським суспільством, скільки на підтримку міжелітних зв'язків” [6, с.63].

Сучасні політичні партії України є такими тільки за назвою. Що стосується їх політико-ідеологічного змісту, то вони ще не є партіями. До якого партійного спектру, до якої ідеології можна віднести Партію регіонів. На останніх парламентських виборах вона проявила себе як партія, яка перехоплювала гасла лівих партій. Не мають чіткої ідеологічної позиції і блок Юлії Тимошенко (БЮТ) і блок „Наша Україна – Народна Самооборона”. Ці виборчі блоки включають різноманітні дрібні партії, які мало впливові в суспільстві. Кожна з цих партій окремо має низький рейтинг. А як співвідносяться ідеологічні позиції партій в цих блоках? Наприклад до складу БЮТ входять УСДП, ВО „Батьківщина” та Партія „Реформи і Порядок”. Перші дві партії – лівоцентристські, ПРП – партія „правого” спрямування [7, с.151]. Таке ж питання можна адресувати і до блоку „Наша Україна – Народна Самооборона”. Зараз навіть політолог відразу не скаже, які партії входять в це об'єднання. Виборці в Україні орієнтуються головним чином на лідерів блоків і партій, а не на ідеологічний зміст програм цих партій. Більшість партій пропонують виборцям стандартний набір гасел – доступну для всіх освіту, якісне медичне забезпечення, боротьбу з корупцією, свободу підприємництва, зайнятість для безробітних тощо.

Партії, що виступають надбудовами над політико-економічними групами, створюються кулуарно і згори – без опори на масову ініціативу. Рекрутування партійного активу відбувається переважно адміністративним шляхом – через роботу з центральними і регіональними керівниками різного рівня, які у свою чергу, розраховують на кар'єрне зростання у випадку підсилення ваги даної партії в політико-адміністративних розкладах.

Прикладом такого рекрутування може служити багатообіцяючий проект „Єдиний центр”. Партія була створена 27 березня 2008 року. Вже на жовтень 2008 року партія мала представників у всіх обласних центрах України [8]. Наприклад головою харківської обласної організації „Єдиного центру” є Володимир Шумілкін. „Єдиний центр” мав всі шанси стати новою партією влади, але зараз стало зрозуміло, що серйозних перспектив партія мати не буде. Масова партійна робота або не проводиться зовсім, або набуває характеру „карнавальної” діяльності, коли партії проводять масові акції у вигляді концертів зірок естради, фестивалів, інших розважальних заходів, використовуючи масові зібрання громадян для реклами даної партії.

Необхідно відзначити і те, що, як олігархічній еліті партії необхідні для вирішення своїх завдань, так і партії залежать від своїх спонсорів. Якщо раніше партії становили собою організації, основною функціональною характеристикою яких була участь у виборах, а відтак у між виборчий період вони могли й не виявляти помітної активності, то сучасні партії – це постійний компонент політичної системи, який виконує різноманітні законодавчо закріплені функції – політичні, ідеологічні, виховні, організаційні. Це обставина спричинила до необхідності формування системного, розгалуженого партійно-функціонального апарату.

Але суттєва нерівність фінансових можливостей різних політичних партій призводить до нерівності їхніх шансів у політичній боротьбі, до суттєвого викривлення „народної волі”, формувати яку політичні партії покликані за своєю суттю. Ця криза поглиблюється бажанням олігархічної еліти шляхом фінансової підтримки політичних партій використати їх як засіб впливу на хід політичного процесу в державі або, конкретніше, для прийняття потрібних політичних рішень власних вузьких і корисливих інтересах. Необхідно відзначити, що суттєвим чинником олігархізації політичних партій може бути характер фінансування їх діяльності. Партії намагаються отримувати кошти із різних джерел. У зв'язку з цим постійно виникає небезпека політичної корупції і залежності партій від великого бізнесу. Схема „гроші у обмін на депутатське місце” при слабкій інституціоналізації партій працює в Україні безвідмовно. У країнах ліберальної демократії починаючи з 1960-х років досить ретельно регламентується фінансова діяльність політичних партій. Насамперед регулювання стосується джерел отримання коштів і фінансування політичної діяльності партій. Це чиниться заради створення умов для вільного і рівноправного суперництва різних політичних сил у боротьбі за владу та обмежити входження до політичної еліти бізнес-еліти. В Україні діючі механізми фінансування партій дають змогу приховувати справжніх партійних спонсорів і подібне приховане фінансування збільшує залежність партій від приватних джерел. На українському ґрунті ситуація щодо приватного фінансування непрозора, значні фінансові вливання в політику здійснюються нерегламентованими шляхами. Тільки прозорість фінансування політичних партій є необхідною умовою для уникнення їх корумпованості. Чинний Закон „Про політичні партії в Україні” повною мірою не регламентує фінансової діяльності політичних партій та не запроваджує санкцій за правопорушення у цій царині.

У розвинутих країнах Європи одним із головних джерел доходів політичних партій є членські внески, які складають суттєву частку доходів політичних партій. За оцінками різних дослідників сума щорічних членських внесків до партійних бюджетів складає від 15 до 45% загального фонду політичної партії [9, с.17]. Такий стан справ сприяє фінансовій незалежності політичних партій, „виводячи” їх з під можливих впливів олігархів. Усі вони за допомогою фінансових важелів можуть на свій розсуд коригувати процес прийняття рішень партійним керівництвом. Політичним партіям в Україні треба налагоджувати систему „малого” фінансування з боку громадян, що дає відносну незалежність від фінансового диктату великих економічних груп. Орієнтація на членські внески як головне джерело партійних доходів спонукатиме керівні органи політичної партії дієво працювати з наявними членами та прагнути розширити їх чисельність. На

жаль, в Україні з низки економічних і психологічних причин цей вид фінансування поки що не отримав поширення.

Треба відзначити, що Закон „Про політичні партії в Україні” передбачає державне фінансування парламентських партій, а значить, зменшення залежності їх від спонсорів (у наших умовах – олігархів). Проте державне фінансування партійної сфери дійсно сприятиме побудові нормального громадянського суспільства лише за умови його доконечної прозорості, досконалості і подальшого законодавчого закріплення.

Таким чином в Україні відбувається спотворення ролі політичних партій – як у реальному політичному процесі, так і у масовій свідомості громадян. Така ситуація партійного будівництва в державі дає можливість бізнес-еліти перетворюватися на політичну еліту, використовуючи політичні партії в своїх цілях. В Україні необхідно посилення якості самих політичних партій. У свою чергу, забезпечення якості вимагає більш чіткої структуризації партійної системи, підвищення ролі партій на місцевому рівні, зміцнення їх фінансової незалежності, розвитку внутрішньопартійної демократії, підвищення кадрового потенціалу та чіткого позиціонування на політичній арені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пилипенко В.Є. Владна еліта у контексті суспільного розвитку / В.Є. Пилипенко, Ю.О.Привалов, В.М. Ніколаєвський. – К.: ПЦ „Філіант”, 2008. – 158 с.
2. 130 самых богатых людей Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://focus.in.ua/article/charts/30161/5.html>. – Назва з титул. екрану.
3. Шульга Н. Этапы становления политической элиты в Украине в годы независимости / Николай Шульга // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 24–37.
4. Лісничук О. В. Чи є політико-економічні групи перешкодою для політичного розвитку України? / О.В. Лісничук, О.В. Сушко. – К.: Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2005. – 76 с.
5. Перелік політичних партій в Україні [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства Юстиції України – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/499>. – Назва з титул. екрану.
6. Саква Р. Режимная система и гражданское общество в России / Ричард Саква // Политические исследования. – 1997. – № 1. – С. 61–82.
7. Зорик М.В. Ліберальні ідеї в програмах українських політичних партій паламенту-2007 / М.В. Зорик // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна „Питання політології” – 2008. – №810. – С. 144–153.
8. Офіційний сайт партії „Єдиний центр” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edc.org.ua/>. – Назва з титул. екрану.
9. Фінансування політичних партій. – К.: „Молодіжна Альтернатива”, 2004. – 60 с.

Коротков Д.С.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПАРТИИ УКРАИНЫ КАК СПОСОБ ВЛИЯНИЯ ОЛИГАРХИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ НА ПОЛИТИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС В ГОСУДАРСТВЕ

В статье предпринята попытка анализа взаимоотношений политико-экономических групп и политических партий в Украине. Выделяются основные причины превращения политических партий в инструмент прихода олигархической элиты к власти.

Ключевые слова: олигархическая элита, политическая партия, политико-экономические группы.

Korotkov D.

POLITICAL PARTIES OF UKRAINE AS A MEANS OF OLIGARCHICAL ELITE'S INFLUENCE ON POLITICAL PROCESS IN THE COUNTRY

The article the attempt of analysis of mutual relations of political-economic groups and political parties is undertaken in Ukraine. Principal reasons of transformation of political parties are selected in the instrument of arrival of oligarchic elite to power.

Keywords: oligarchic elite, political party, political-economic groups.